

אשכולות

ביתן בלבנון אל תאמרי ילכת כרם ביבנה

פרשת בלק

גליון 303 | ז' בתמוז ה'תשע"ד
(שנה שמינית)

כניסת שבת 19:29
צאת שבת 20:32

מלא טוב!

לגבריאל כהן
לרגל אירוסיו

לשלום ירנברג
לרגל אירוסיו

לרב שי ואלטר בהיכנס בנו
לנעם עול תורה ומצוות

העלון מוקדש

לעילוי נשמת

הנערים הקדושים הי"ד

"כי דם עבדיו יקום"

העלון יוצא לאור ע"י

ישיבת כרם ביבנה

www.KBY.org.il

לתגובות ולהארות:

eshkolot@gmail.com

מערכת אשכולות

איתאל סופר,

נתנאל כהן ויעקב וולף

לא תוכל להתעלם!

ר' שאול אלעזר שנלר

מעשה בראובן שהתעורר בבוקר, וסרב לקום וללכת לבית הספר. אמו ניסתה שוב ושוב להקימו, אך זה בשלו: "איני רוצה ללכת לבית הספר". "אבל ראובן", השיבה לו אמו, "אתה חייב ללכת לבית הספר, אתה המנהל!"...

מעשיה ידועה זו יכולה אולי לשעשע אי-מי, אך מה הקשר בינה ובין פרשת השבוע?

ובכן, מדרכן של בדיחות הוא, שפעמים כדי לשמר את גורם ההפתעה משמיט המספר פרט עקרוני מראשית הסיפור, ו"נזכר" לגלותו רק בסופו, אולם תמוה הוא כי בראשיתה של פרשת השבוע שלנו אנו פוגשים לכאורה בתופעה זהה בתורתנו הקדושה (להבדיל אא"ה כמובן):

הפרשה פותחת בסיפור אודות 'בלק בן ציפור' אלמוני, שמעולם לא שמענו את שמעו, ורק בתום שלושה פסוקים 'נזכרת' כביכול התורה לספר לנו את הפרט ש"שכחה": "ובלק בן ציפור מלך למואב בעת ההיא". והדברים מפליאים, מה פשרה של צורת כתיבה זו?

אין זו התמיהה היחידה המתעוררת לכל המעיין בתחילת פרשתנו. הפרשה פותחת כאמור בבלק בן ציפור, אך בפסוק שאחריו 'נוטשת' אותו כליל ועוברת לדבר על העם המואבי ומעשיו, ובסוף כנזכר לעיל חוזרת לביאור תפקידו של בלק בסיפור. כדי שיהיו הדברים נהירים לכל נעתיק את לשון הפסוקים:

"וַיֵּרָא בְּלָק בֶּן צִפּוֹר אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לְאֶמְרֵי: וַיֵּגֶר מוֹאָב מִפְּנֵי הָעָם מְאֹד כִּי רַב הוּא וַיִּקְּץ מוֹאָב מִפְּנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיֹּאמֶר מוֹאָב אֵל זָקֵנִי מִדָּן עַתָּה יִלְחָכוּ הַקְּהָל אֶת כָּל סְבִיבֹתֵינוּ כְּלַחַךְ הַשּׁוֹר אֶת יָרֵק הַשָּׂדֶה, וּבְלָק בֶּן צִפּוֹר מֶלֶךְ לְמוֹאָב בְּעַת הַהוּא".

והדברים מפליאים, ואומרים דרשני!

הרש"ר הירש כותב יישוב נפלא המתרחץ את שתי הקושיות בחדא מחתא, ויובנו הדברים ביותר בהקדמת שאלה נוספת:

הנה כל התנהלותו של בלק בפרשתנו זרה ומוזרה היא עד מאוד. בלק נוהג שלא כדרך כל המלכים אשר לפניו, ובמקום להכריז על גיוס כולל ע"מ להלחם בבני ישראל, כפי שעשו כל הקודמים לו (עמלק, הכנעני, האמורי, אדום, סיחון ועוג) החליט לפתע לפנות אל בלעם בן בעור הקוסם. חשוב לזכור כי בלעם היה אויב של מואב ולא ידידם! הן בעקבות קללתו של בלעם אבדו מואב שטחים נרחבים מארצם (כנזכר בסוף הפרשה הקודמת ובפירש"י שם). דוקא מסיחון, שהוא זה שכבר שכן את בלעם (לצורך מלחמה פשוטה וקלה יותר מהמלחמה עם עמ"י), וכבר 'נמצא עמו בקשרי מסחר' - היינו מצפים שיחזור וישכור את שירותיו של בלעם לפני המערכה מול בני"י, אך באופן מפתיע בלק הוא הפונה!

התנהלותו התמוהה של בלק אינה מסתיימת בזה, אלא הוא מבטיח לבלעם שכר עצום שוב ושוב אף שבלעם מבהיר לבלק כי הוא 'קונה חתול בשק' (-שלא לומר 'אריה'), שכן "את אשר ישים ד' בפי אותו אשמור לדבר". מחויבים אנו לחפש פשר והגיון במעשי בלק.

עתה, אומר הרש"ר הירש, נבין היטב את פתיחת פרשתנו. המילים "וירא בלק" אינם מתייחסים רק לאירוע שבהמשך פסוק זה ("את אשר עשה ישראל לאמורי"), אלא אף לכל המתואר בפסוקים הבאים (ויגר מואב, ויקץ מואב, ויאמר מואב אל זקני מדין). כל זאת רואה בלק שקורה - בלי שיהיה הוא מעורב! העם המואבי נתפס חרדה עמוקה, ותוך התעלמות מוחלטת ממלכם האחראי על שלומם והגנתם מתחילים לחפש בעצמם פתרון לבעיתם המפחידה. את הרגשת בלק מדגישה התורה בכך שמשיטה ממנו את תארו ('מלך מואב') בתחילת הסיפור, ואחר שמתארת התנהלותו העצמאית של העם המתעלם ממלכו, מדגישה התורה - והלא "בלק בן ציפור מלך למואב בעת ההיא!" ואף על פי כן אין הם פונים אליו, אלא פועלים על דעת עצמם! דבר זה מסביר את הביטוי היחידאי "מלך למואב" שלא מצינו עוד כמותו, וכונתו לומר כי בלק הוא האמור להיות מלך למואב, אך אין זה המצב הנוכחי!

{ המשך בעמוד האחרון }

שיגורם לשעבוד גופו של הלוח או המתחייב וגם עליו חל האיסור ד"עבדי הם" דשטר דהשי"ת קודם¹.

לבסוף הרב שרמן הסכים גם הוא לפסק של הרב איזירר, אך מטעם אחר והוא שניתן לתקן לתקנת הציבור שיהיה ניתן לכפות על אדם לעבוד כדי לשלם את ההתחייבות שלו. גם לביסוס טעם זה נעזר הרב שרמן ביסוד שהניח בראשית דבריו: "ע"פ מה שבארנו לעיל שאין להשתעבד בגופו של אדם להשכיר עצמו לעבודה וכן לכפותו בגופו ואף לחובשו בבית האסורים מהדין של כי לי בני ישראל עבדים משום 'דשטר דהשי"ת' קודם, נאמר שכאשר מטרת ההשתעבוד והפגיעה בגוף היא למטרה שמלווה או האישה יקבלו את שיש להם, אבל כאשר המטרה לכפיה היא מצותית רוחנית לכפות על האדם שלא יתרשם ויחטא למלא התחייבותו, או לתקנת בנות ישראל או לתקנת הצבור, שיש בזה מלוי מצותה ורצונו וכפיה על גוף שהיא בשעבוד של השי"ת יש לראותה ככפיה שנעשית למילוי רצונו של זה משועבד הגוף ועל כפיה זו אין כלל איסור". מבואר, שגם עמידה בהתחייבות שאדם קיבל על עצמו מתורצת על ידי הרב שרמן רק על ידי קיום מצווה שלא ייכשל החייב באי החזרת חובו.

ג. תליית המחלוקת בפועל שעשה קניין בשאלה זו

והנה כתב הריטב"א בתשובה (סימן ק"ז), שכל מה שפועל יכול לחזור בו זהו דווקא כשלא נעשה קניין. אך הש"ך (של"ג סק"ד) כתב "ששאר כל הפוסקים שלא חילקו בכך לא ס"ל הכי", וכן הקשה הרי זהו קניין דברים. הקצות (סק"ה) תירץ קושיית הש"ך דהוי שעבוד הגוף ולכן לא הוי קניין דברים, אך לבסוף הוכיח שהשו"ע לא סובר כדברי הריטב"א, כי הריטב"א במקום אחר (שטמ"ק ר"פ האומנין) כתב שפועל שכבר קיבל משכורת לפני העבודה אינו יכול לחזור בו, והשו"ע כתב להדיא שגם כשקיבל שכרו יכול לחזור בו. ומסיים הקצות: "א"כ ה"ה בקניין דיכול לחזור דאע"ג דלא הוי קניין דברים ומשעבד גופו, אפילו הכי התורה אמרה עבדי הם ולא עבדים לעבדים".

ונראה לומר, שהריטב"א וברי-הפלוגתא שלו חולקים בחקירה שהצגנו לעיל. הריטב"א סובר שזו זכות ממונית ולכן כשהפועל עושה קניין הוא מתחייב לוותר על הזכות הזו, וממילא אין בעיה להשתעבד בו, וכן כשכבר קיבל כל שכרו אינו זכאי לזכות המשפטית הזו. אך החולקים על הריטב"א אוחזים ש'עבדי הם' זהו איסור. לכן הסברא נותנת שגם כשעשה קניין, ואף אם קיבל שכרו, מכל מקום אסור להשתעבד בו בשום אופן ולכן בכל מצב יכול לחזור בו. וכעין הסירוב של הרב שרמן לקבל שום הסתייגות לדין עבדי הם מפאת העובדה שהבין שזהו איסור ולא רק זכות שנתנה תורה לפועל².

¹ אולי אפשר להרחיב את מחלוקתם ליחס הכללי לעבודה. האם עבודה היא רק הכרח כדי להתפרנס ולעבוד את הקב"ה במנוחה, וככזו היא גם 'מאיימת' על עבודת ה' בכך שהיא מונעת מהאדם לעסוק ברוחניות כלל היום, או שמא העבודה היא חלק מעבודת ה' אשר ברא את עולמו על מנת שנפתח אותו ונשכלל אותו, על ידי שכל אחד יוציא את כשרונו אל הפועל באמצעות מקצועו. יחס חשדני לעבודה כאמצעי זול לפרנסה המסכן את רוחניות האדם, אך טבעי הוא שיוביל למסקנה שכל שעבוד פוגע בעבודת ה' ולכן יש איסור בכך. אך תפיסת העבודה כחלק מרצון ה', שברא את עולמו כדי שנפתח אותו כל אחד בדרכו, לא תתקשה לקבל את העובדה שאין איסור להיות משועבד למלאכה, כי היא לא פוגעת בעבודת ה', רק שעבוד לאדם ספציפי בזמן ספציפי פוגע, ולכן במקרה כזה נתנה תורה לפועל זכות לחזור בו.

² לכאורה היה ניתן להוכיח שזהו איסור, ממה שפסק הרמ"א (ט"ו) שאסור לאדם להשכיר א"ע להיות בבית בעל הבית שלוש שנים. אך נראה לומר, שגם הסוברים שעבדי הם זהו רק זכות ולא איסור להשתעבד ליום עבודה, מודים ששעבוד כה טוטאלי של שלוש שנים ברצף פוגע עמוקות בשעבוד לבורא עולם ולכן הוא אסור לחלוטין והוא איננו רק זכות ממונית. רק על שעבוד קצר סוברים הם שאין בכך איסור אלא רק זכות ממונית. ואולי אדרבה ניתן להוכיח מכך שבעלי השו"ע הזכירו איסור רק בגי' שנים שבשאר פועל ליכא איסורא אלא רק זכות ממונית שאינו מפסיד מכך, וכמו שכתב השו"ע (ט"ו): "התחיל הפועל במלאכה וחזר בו חצי היום

א. מחלוקת הדיינים בדין 'עבדי הם'

לפני כמה שנים התעורר ויכוח חריף בין גדולי הדיינים, בשאלה האם מותר להכריח אדם לעבוד כדי לעמוד בהתחייבות כספיות שקיבל על עצמו (פד"ר מאגר מקוון, פס"ד רט"ז). הגאון הרב חגי איזירר שליט"א פסק שניתן לכפות ואין בכך משום איסור 'עבדי הם ולא עבדים לעבדים' (ב"מ י"ע"ב). האוסר כפיה על אדם להשתעבד לאי מי מלבד בורא עולם. על פסק זה הוגש ערעור לבית הדין הגדול, שם ישבו הגאון הרב חיים גדליה צימבליסט שליט"א, הגאון הרב עזרא בר-שלום שליט"א והגאון הרב אברהם שרמן שליט"א.

הרב צימבליסט והרב בר-שלום הסכימו לדברי הרב איזירר ודחו את הערעור. בדבריהם הם חילקו בין השתעבדות למעסיק ספציפי לבין השתעבדות עקרונית לעבוד, וכן הם חילקו בין שכיר לבין עצמאי. אך הרב שרמן שלל בתוקף כל הסתייגות לדין 'עבדי הם'. לדידו כל כפיה, מכל סוג שהוא, על אדם מישראל לעבוד ללא רצונו מתנגשת עם דרשת חז"ל - 'עבדי הם ולא עבדים לעבדים'.

ב. הצעת הסבר למחלוקת הדיינים

ונראה לענ"ד להציע, שמחלוקתם של הדיינים שליט"א נובעת מהשאלה האם דין 'עבדי הם' הוא איסור להכריח אדם להיות משועבד לאי מי מלבד בורא עולם, או שזוהי זכות משפטית שיש לפועל שהוא יכול לחזור בו ולומר איני רוצה עוד להיות משועבד לבשר ודם.

החילוקים שחילקו הרב איזירר, הרב צימבליסט והרב בר שלום, מתיישבים עם ההבנה שעבדי הם זו זכות שנתנה התורה. לכן קל להם להגביל את הזכות הזו לשכיר שעובד אצל בעל בית ספציפי, אך כאשר הוא יכול לבחור אצל מי לעבוד, או שהוא עצמאי שאינו משועבד לזמן מסוים, אין לו את הפריבילגיה להשתמש בדין עבדי הם. התורה נתנה לאדם יכולת להשתחרר משעבוד לבשר ודם, אך הזכות הזו מוגבלת לשעבוד ספציפי לזמן קבוע. זו היא שיטת הדיינים שליט"א. אך מדברי הרב שרמן, לאורך כל הדרך, נראה שהמניע שלו לא לקבל שום חילוק, שום הסתייגות על דין עבדי הם, הוא הבנה אחרת שהייתה לו בדין עבדי הם. הרב שרמן בנה סוללה על דברי הסמ"ע (סימן צ"ז סק"ט) שכתב שהתחייבות של לווה אפילו בשטר לשעבד גופו אינה מועילה מדין עבדי הם, כי "שטר דהשי"ת הוא קודם". ומבאר הרב שרמן: "כלומר הסמ"ע משתמש בטעם שנתנו חז"ל להלכה שפועל יכול לחזור בו בחצי היום משום שאין הסכמתו והתחייבותו לעבוד לבעל הבית בר תוקף משום שגופו של הישראל כבר משועבד להשי"ת, שבדבריו 'כי לי בני ישראל עבדים', קבע שגופם משועבד רק לו יתברך, וממילא ישראל אינו יכול לשעבד גופו לזולתו בכל דרך של שעבוד, אם כפועל שישתעבד לעבוד לבעל הבית, אם כלהו שהשתעבד גופו למלוה בשטר לשעבד גופו לעבודה, או שגופו יושם בבית סוהר ע"מ ללחוץ עליו לשלם את חובו".

לכן הרב שרמן שולל כל הבחנה בין סוגי השעבוד. גם בין שכיר לעצמאי: "גם מכח הסברא אין לקבל הבחנה זו שבין שכיר לעצמאי. כפי שבארנו בראשית דברינו העקרון המונח בדברי הסמ"ע שאין אדם יכול לשעבד גופו משום 'ששטר דהשי"ת' קבע שלאדם אין בעלות על גופו ואינו יכול לשעבד עצמו בדרך של תנאי מפורש". וגם בין שעבוד ספציפי לכללי: אין זה משנה אם סוג עבודתו היא בכפיפות למעביד או בעל הבית או שהוא מעביד עצמו בעבודה עצמאית מכח חיוב ב"ד... בפועל עבודה זו נעשית במסגרת משעבדת, אם כשכיר שמעבידו ובעל הבית הוא הכפה עליו לעבודה אם כעצמאי".

מבואר מדבריו, שהבין שדין עבדי הם אינו רק זכות ממונית, אלא הוא איסור גמור לשעבד אדם מישראל לאי מי מלבד בורא עולם. וכמו שסיים הרב שרמן: "על כן בנסיבות אלו ביה"ד מנוע להוציא פסק דין

ד. מחלוקות אחרונים נוספות התלויות בשאלה זו

נחלקו האחרונים (הוב"ד בפת"ש סימן של"ג אות ד'), מה הדין בפועל שרוצה לחזור בו מהתחייבותו לעבוד אצל ראובן, אך רוצה ללכת לעבוד אצל שמעון. דעת החוות יאיר, המים חיים והמהרי"ט שגם בכה"ג יכול לחזור בו. אך דעת המאמר קדישין, הקרית חנה, הכנסת יחזקאל, התרומת הכרי והעטרת צבי דבכה"ג דגלי דעתיה דניחא ליה בעבדות, אינו יכול לחזור בו מהתחייבותו לעבוד אצל ראובן. ונראה לענ"ד שגם מחלוקת זו תלויה בחקירה הנ"ל. אם נאמר שזוהי זכות מובן מדוע כשהולך לעבוד בלאו הכי אצל אחר בכה"ג לא זיכתה תורה. אך אם זהו איסור, שלא ניתן להכריח יהודי לעבוד בניגוד לרצונו, מה בכך שהולך לאחר, סו"ס אינו רוצה להשתעבד לראובן ואין אפשרות להכריחו על כך.

הכסף הקדשים (על גיליון שו"ע ס"ג) כתב, שכאשר הסיכום היה שהפועל יקבל שכר בסוף השכירות והוא חזר בו באמצע השנה, צריך המעסיק לשלם לו באמצע השנה. ואולי גם דין זה תלוי בדיונונו. אם זהו איסור, קל להבין את דברי כסף הקדשים שמכיוון שכלל לא חל שעבוד על אדם המסרב בכך, לכן משלם לו ברגע שמסיים. אך אם נאמר שזו זכות, מתנה שנתנה תורה לפועל שהוא יכול לחזור בו, אזי יש מקום להתווכח עם דברי כסף הקדשים ולומר שהתורה נתנה זכות לפועל לא להשתעבד, אך כיון שעקרונות השעבוד צריך לחול הוא אינו מתבטל לגמרי, ויכול בעל הבית לשלם לו בסוף השנה כפי מה שסיכמו ביניהם, דזכות כזו לקבל שכר באמצע השנה לא נתנה תורה לפועל.

חזו"ר, ואפילו קיבל כבר דמי שכירותו ואין בידו לשלם לבעל הבית, יכול לחזור בו והמעות חוב עליו שנאמר כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים".

רציונליזם בפרשה

אבי קלמנטינובסקי (ו')

בפרשתנו אנו קוראים על כוחות הקללה והקסם. בלעם מתואר כאיש "אשר תברך מבורך ואשר תאור יואר". עניין זה קשה מאד להבנה על-פי השכל וההגיון. שתי בעיות רציונליות עולות כאן:

1. הרציונל הטבעי – ישנם מאורעות שקשה לשכלנו לקבל מבחינת תפיסתנו את העולם ואת הטבע, והם בניגוד לשכל הישר. ישנם מגדולי רבותינו שביטלו את הפן המיסטי במאורעות אלו והסבירו אותם בצורה שכלתנית. כך כותב רב שמואל בן חפני גאון על בעלת האוב בשמואל: "אף על פי שמשמעות דברי החכמים ז"ל בגמרא, כי אמת היה שהחיתה האשה את שמואל, לא יקובלו הדברים במקום שיש מכחישים להם מן השכל".³ אך גם אם נאמר: ומה בכך שנקבל אף דברים שאין שכלנו מסוגל לקלוט, עדיין ישנה בעיה יותר בענייננו, והיא:

2. הרציונל האמוני – תיאורים ואירועים הסותרים עקרונות אמונתנו, כגון: בחירה חופשית, שכר ועונש, איסור פנייה אל מתווכים וכדו'. בנידון דידן: ה' מנסה בצורה ממושכת למנוע את בלעם מלקלל – "לא תלך עמהם, לא תאור את העם כי ברוך הוא", "ואך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה", "ויחר אף אלהים כי הולך הוא", "ואפס את הדבר אשר אדבר אליך אותו תדבר", וגם בסופו של דבר שם ברכות בפי בלעם. ניחא שלבלעם יש כוחות טומאה, אך "למה מנע השם את בלעם מהיותו מקלל את ישראל, ומה אכפת להם קללתו, אם השם יברך את עמו בשלום?" (אברבנאל שאלה ט').

שני פרשנים הלכו בגישה הרציונליסטית והסבירו את הסיפור בצורה המתקרבת אל ההגיון: ראב"ע ור"י אברבנאל.⁴ כותב ראב"ע⁵ (כ.כ.נ):

והנכון בעיני, כי היה יודע מזולת, ובעת ראותו במזל של שום אדם שהגיע עת רעתו היה מקלל אותו. ובבא הרעה אל המקולל, יחשבו הרואים והשומעים הנמצאים, כי בעבור קללתו באה הרעה. והעד, שדבר

³ מובא בפירושו רד"ק שמו"א כח, כד. וזוהי אף גישת הרמב"ם, הלכות ע"ז ריש פרק ו לגבי אוב, וסוף פרק יא לגבי כלל איסורי ע"ז.

⁴ הסבר לשאלה ניתן גם ע"י המשגיח הרב ריבלין שליט"א בשיעור על הנושא, אך אנו נלך כאן בגישתם של ראב"ע ואברבנאל.

⁵ ובמילים דומות אף אברבנאל שם.

ואולי אבהוון דכולהו, הוא דברי הנתיבות (סק"ו) שכתב שיש מחלוקת אמוראים בירושלמי, האם יש קניין למעסיק בעובד שלו אלא שיכול לחזור בו כדין עבד עברי, או שכלל אין קניין למעסיק בעובד שלו. נראה שמי שסובר שאין קניין, יוצא מנקודת ההנחה שלא ייתכן בשום מצב שעבוד של ישראל לבשר ודם. כמו שכתב הרב שרמן "הישראל אינו יכול לשעבד גופו לזולתו בכל דרך של שעבוד". הוא סובר שעבדי הם זה איסור. אך הסובר שיש קניין מבין שאין איסור בעצם השעבוד, לאדון יש קניין של ממש בפועל שלו, אלא שנתנה תורה זכות לפועל לחזור בו בלא להפסיד מכך.

ה. תפיסת המשפט העומדת מאחורי מחלוקת זו

השתא דאתינן להכי ניתן להפליג ולומר, שהמעין ממנו יוצאות שתי ההבנות הללו בדין 'עבדי הם ולא עבדים לעבדים' הוא שאלת תפיסת המשפט. אם אנו מתייחסים למשפט כעסקי בין אדם לחברו, ככל שאר משפטי העמים שמטרתם ליישב סכסוכים, אזי מובן שכאשר אדם התחייב לעבוד אין איסור בכך ורק נתחדשה הלכה שיכול הבעל לחזור בו משעבוד מגביל כשלא עשה קניין. אך אם נאמר שמשפט התורה שונה הוא. אמנם עוסק הוא בענייני בין אדם לחברו אך הוא חלק מעבודת ה' בדיוק כמו כל המצוות. מטרתנו אינה ליישב סכסוכים אלא לגלות את דבר ה' בעולם. לזכור גם בתוך המסחר את חובתנו לבוראנו. ממילא מובן שבו ברגע שנוצר חיכוך כלשהוא בין חובתנו הטוטאלית כלפי אבינו שבשמים, לבין ההסכמים שלנו עם בני האדם, אין מקום לפשרה. הבכורה נתונה באופן מוחלט לעבודת ה' וקיים איסור גורף, ללא יכולת הגבלה, על כל שעבוד, מאיזה סוג שלא יהיה, על אדם כלפי חברו, שעבוד הפוגע בשעבוד שלנו לבורא עולם.

במרמה עם שרי בלק. וזה טעם לא אוכל לעבור את פי ד' א-להי, כי אין יכולת בנוצר לשנות מעשה היוצר או גזרתו. והסוד, כי החלק לא ישנה החלק, רק גזירת הכל תשנה גזירת החלק. ולא אוכל לגלות זה הסוד כי עמוק הוא.

כלומר ראב"ע מקטין את דמותו של בלעם לאצטגנין ערמומי. אין באמת כח לבן אדם לגזור – "כי אין יכולת בנוצר לשנות מעשה היוצר או גזירתו".⁶ בכך התכוון בסודו "כי החלק לא ישנה החלק" – היות ובלעם עצמו הוא רק חלק מגזירת הקב"ה, אינו יכול לשנות בגזירתו חלק אחר מגזירת הקב"ה. רק גזירתו של הכל – הקב"ה – יכולה לשנות. כיוון שהיה רואה בלעם, שעתידי לקרות רע – היה מקלל, ולכן העריכו הרואים את כחו.

אך א"כ תתחזק עוד יותר השאלה מדוע הקב"ה מונע אותו מלקלל? בנקודה זו נחלקו שני הפרשנים הנ"ל:

מסביר ראב"ע (כ.כ. ט) כי הקב"ה טרח להגיע אל בלעם בחלום הלילה "לכבוד ישראל". ה' ידע שהולכים ישראל לחטוא בבעל פעור ולהיענש. אילו היה בלעם מקלל אותם, היו כל העולם אומרים, כי בעבור קללת בלעם באה להם המגפה. ונראה להוסיף על דבריו, שהבעיה היותר גדולה כאן היא חילול השם, שיחשבו שעמ"י ניגף בגלל קללתו של אותו רשע, ואין בכוח ה' לשנות קללתו.⁷

ר"י אברבנאל חולק על ראב"ע ומסביר באופן שונה: מכיוון שהיה בלעם מפורסם כקוסם, כשהיה מקלל היו בוטחים העמים בקללתו ומתאמצים להלחם בישראל. "אמנם כשמעו מדבריו שהקב"ה מונע מהם הקללה ומודיע כי ברוך הוא יכירו וידעו כי יושבי תבל ושוכני ארץ כי שם ה' נקרא עליהם... ולא יקום בהם עוד רוח להלחם בישראל. ובזה הועיל ענין בלעם וברכותיו לישראל מאד".

פרשנים אלו מחנכים אותנו להבין את התורה מתוך שכל והגיון, וכדברי הרמב"ם בפירושו המשניות: "כל שלא חס על כבוד קונו, הכוונה בזה מי שלא חס על שכלו, כי השכל הוא כבוד ה'." (חגיגה פרק ב).

⁶ מסר חשוב לדורנו, ואני מקווה שראב"ע לא חשוד בעיני הקוראים כ"אחד שאין לו אמנות חכמים", וד"ל.

⁷ ואולי אפשר לדחוק בדברי ראב"ע "לכבוד ישראל" שבפגיעה בו יתחלל שם ה', אך לא נראה שלכך התכוון.

רבנו אריה לייב גינצבורג נולד בשנת תנ"ה (1695) והלך לבית עולמו בט"ו בתמוז שנת תקמ"ה (1785). נולד לאביו, רבי אשר, בהיותו רב העיר פינסק, אך לא ידוע לנו דבר על רבותיו, אם היו כאלה, ועליו עצמו בתקופה זו. בתחילה פתח בישיבה במינסק, אך בשל חריפות הנהגותיו הסתכסך עם פרנסי העיר שהעדיפו את בעל "סדר הדורות" לרבנות על פניו, ואותו גירשו מהעיר. תקופת מה לימד בישיבה שפתח בוולוז'ין, שם לימד, בין השאר, את ר' חיים מוולוז'ין ואת אחיו ר' זלמן. לאחר מכן נדד שנים רבות ברחבי אירופה עד שעלה על כס הרבנות במץ בשנת תקכ"ה, עד לפטירתו.

ספרו המפורסם של הרב אריה-לייב הוא ה'שאגת אריה'. בנוסף חיבר גם את ה'טורי אבן' על מסכתות ר"ה, מגילה וחגיגה ואת 'גבורת ארי' על תענית, יומא ומכות. על-אף שלימד בישיבתו ובציבור בדרך הפלפול והחילוקים – לא נתן לאלו להסתכן לכתביו באומרו: "כי את הכול ישא רוח, אין זה אלא הבל ורעות הרוח" (הקדמה לשאגת אריה). אמנם כנראה רבים מכתביו אבדו שכן הוא עצמו מציין בשער הספר שהוא "חלק אחד מחלקי התשובות שחברתי"; דבר המתקבל על הדעת לאור העובדה שכל תשובותיו וחיידושויו על הש"ס הן על ענייני סדר מועד. כן אנו מוצאים בהקדמתו לטורי אבן שכנה ספר זה כ"סנסן קטן" תוך כדי ציון ש"הנה חיברתי חיידושים רבים". ה'שאגת אריה' התבלט בבקיאותו ובחריפותו עד כדי שאמר כי "כל חכמי ישראל דומין עלי כקליפת השום חוץ מן רבי אליהו הוילנאי". וכך צבר ה'שאגת אריה' מוניטין בדרכו לבטל את הלומדים בהבל פיו; וכבר היה מעשה שהיה יושב ודורש בבית המדרש במינסק עד כדי שגם חכמי העיר שהיו נוכחים במעמד לא הצליחו לרדת לסוף דעתו. לאחר הדרשה, כאשר ניגשו לומר לו 'יישר כוח' – פנה אליהם ואמר: "גדול מה שאמר בחכמי מינסק ממה שנאמר במלאכי השרת. ולאור תמיהתם הסביר: הלא במלאכי השרת נאמר וכף רגליהם ככף רגל עגל (יחזקאל, א. ז.), ואילו אתם – גם ראשכם ראש עגל".

גם כלפי רבותינו מדורות קודמים לא חסך השאגת אריה שבט קולמוסו – וכינה את ה"בית שמואל" ואת ה"בית הלל" – "שהם טועים, והם תלמידים שלא הגיעו להוראה ומורים" (שו"ת שאגת אריה החדשות סי' א'). למרות עקיצות אלו היו חכמי הדור מתייחסים אליו בהערצה נוכח בקיאותו וחריפותו, מאידך גיסא פרנסי הקהילה היו מתנגדים לו יען כי היה לוחם נגדם בשצף-קצף ללא אבק של חנופה. והיה מעשה בוולוז'ין, שנבחרו פרנסים חדשים לקהילה – ודעתו לא הייתה נוחה מהם ואמר: "עכשיו יודע אני מה בין בית חרושת לנייר לבין קלפי של בחירות. בית החרושת מקבל סמרטוטים והופכם לנייר, הקלפי מכניס פתקאות של נייר – ומוציא סמרטוטים". לסוף ימיו הוזמן ע"י קהילת מץ (צפון-צרפת) על-מנת לשמש כרבם. בדרשתו הראשונה היה אחד מהחכמים שהתקיף אותו בתיבותות בדויות ובקושיות של הבל, בשלב מסוים פקעה סבלנותו של השאגת אריה, שלף נעלו, ותקע אותה בפניו של המקשן. אמנם נפטר השאגת אריה בהגיעו "לשוח", כלומר לגיל תשעים, אך האגדה מספרת כי לא מת מהזיקנה אלא ממעשה שהיה. כאמור, השאגת אריה היה בקיא עצום אך פעם אחת התעורר בליבו ספק באיזו הלכה – וניגש לארון הספרים על-מנת להוציא את הספר שרצה בו. לפתע הארון נפל עליו על כל ספריו, וכשהוציאו מתחת גל הספרים ספק-חי ספק-מת, חייך ואמר: כל הספרים שהייתי חולק עליהם ומבטל דבריהם – כולם נפלו עלי. כל אותה שעה, שהייתי מוטל תחת הספרים, נשאתי ונתתי עמהם, ועם כולם התפייסתי, פרט לאותו קפדן, רבי מרדכי בעל ה"לבוש", שלא רצה למחול על כבודו – ובגללו אני מוכרח להיפטר מן העולם – ונחה נפשו.

כאשר השאגת אריה האמין שהאמת עמו, היה מתיר מבלי שים על לב לדעת חבריו החולקים עליו. דרך משל: התיר השאגת אריה "סרכא עם מכה בדופן" כמו הב"י וזאת למרות המקובל להטריף כרמ"א. ומצד שני, גם לא חשש לאסור היכן שכולם התירו – כגון באיסור חדש בחו"ל שטען כי אפשר לומר שאם ישראל יכבשו את ארצות האומות והן יתקדשו עקב כך, ממילא יהיה אפשר להביא משם את העומר – ועל-כן יחול איסור חדש (שאגת אריה החדשות סי' י"ד).

וכן, נפסק להלכה שבני עיירות המסופקות קוראים מן הדין ב"ד ובט"ו. והקשה על-כך הר"ן שהרי ספק דרבנן לקולא – ומדוע יקראו בשני הימים? ותיירף על-זה בטורי אבן ש"כיון שאסתר נאמרה לקרות ברוח הקודש ומדברי קבלה הן, דינן כשל תורה", ואם כן ספק דאורייתא – לחומרא. אמנם לא סיפק בידינו להביא מחידושויו העיקריים של 'ארי' זה אך מה נעשה ואלו ארוכים מארץ מדה, וגליונו – קצר.

לא תוכל להתעלם - המשך

בלק מבין שהוא מאבד את שלטונו. העם איבד את אמונו במלכים הגיבורים והחזקים, שכן ראה מה עלה בגורלם של האחרונים, ועל כן מתעלם לחלוטין ממלכו הגיבור והנערץ לשעבר ומתחיל לחפש בעצמו פתרונות אחרים. מדוע פנו דוקא אל מדין (שאינם סמוכים כלל למקום המאורע ואינם נמצאים בנתיב הכיבוש המשוער של בני"י)? לזאת השיבו כבר חז"ל: "כיון שראו את ישראל נוצחים שלא כמנהג העולם, אמרו: מנהיגם של אלו במדין נתגדל, נשאל מהם מה מדתו" (במ"ר פ"כ ס"ד).

בלק בראותו זאת מבין שאין לו ברירה אלא לעשות מעשה חריג. ברצותו לקנות את שלטונו בחזרה מוכן הוא לשלם את כל הונו בכדי להביא את בלעם, אף שהתמורה שיקבל מפוקפקת היא, שכן זו לו הדרך היחידה להציל את כסאו: לפנות בעצמו ולהביא 'מחולל מופתים' נגדי, מעשה שיעודד את רוח העם הנפחד וישיב את תמיכתם ואמונם בבלק. מעתה זכינו ליישב את כל התמיהות הנ"ל ומבוארת כל הפרשיה כמין חומר!

ועל דרך המוסר נראה להוסיף, שאולי לא משום משמעות דורשים בלבד כתבה התורה פרשיה זו (ללמדנו על מניעיו של בלק), אלא שמא הוראה גדולה ומוסר חשוב ביקשה להדגיש לנו בזה. הנה אף שבלק המשיך לשבת בטרקלין מלכותו כששרביטו בידו וכתרו בראשו – מרגע שאין עמו רואה בו את הכתובת לפתרון צרותיו- חדל הוא מלהחשב למלך! הצהרות בלבד בדבר מלכותו של מאן דהוא אינן מספיקות. **המעשים הם הקובעים**. אם כאשר יש לאדם צורך דחוף מעשי **מתעלם הוא ממלכו המוצהר ומתחיל הוא לחפש פתרונות בכוחות עצמו** – בזאת פרק האדם מעליו את עול מלכותו! במבחן מעשה זה עלינו להשתדל להתחזק. גם כאשר רח"ל בא נסיון או קושי לאדם או לאומה – על עינינו להיות נשואות בראש ובראשונה למלכנו – ריבוננו של עולם, בבקשה שיושיענו, ולא לשים בשר זרוענו או להשליך את ייבנו על גורם זה או אחר. אחר כך כמובן אנו רשאים ומצויים להשתדל ככל יכלתנו, אך בראש ובראשונה מחובתנו לפנות אל בעל הכוחות כולם. זהו מבחן האמונה והבטחון (ועי' באורך בחזו"א, אמונה ובטחון פ"ב).

יהי רצון שנזכה במהרה שיקיימו בנו דברי הנביא (ישעיה סה): "וְגִלְתִּי בִירוּשָׁלַם וְשִׁשְׁתִּי בְעַמִּי וְלֹא יִשְׁמַע בְּהַ עוֹד קוֹל בְּכִי וְקוֹל זַעֲקָה... וְהָיָה טָרֶם יִקְרָאוּ וְאֲנִי אֶעֱנֶה, עוֹד הֵם מְדַבְּרִים וְאֲנִי אֶשְׁמַע. זָאב וְטֹלָה יִרְעוּ כֶאֱחָד וְאַרְיֵה כִפְקֹר וְיֹאכֵל תֵּבָן וְנַחֵשׁ עֶפְרַח לְחֶמוֹ, לֹא יִרְעוּ וְלֹא יִשְׁחִיתוּ בְּכָל הַר קְדָשִׁי אָמַר ד'". בביאת גואל צדק ובנין ביהמ"ק במהרה בימינו אמן!